

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Ломжець Юлія Вікторівна

УДК 328.1/328.3.

**Інститут парламентаризму в сучасній Україні: становлення та
динаміка**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса-2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Наумкіна Світлана Михайлівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
завідувач кафедри політичних наук

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Токовенко О. С.
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара
декан соціально-гуманітарного факультету

кандидат політичних наук
Хлівнюк Т.П.
Інститут інноваційної та післядипломної освіти
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
доцент кафедри соціальних теорій

Захист відбудеться 3 червня 2011 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55)

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36)

Автореферат розісланий «30» квітня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження. В основу перших конституцій їх творці поклали ряд ідей, положень, вчень, теорій політичного характеру, які напручували мислителі попередніх часів (теорія народного суверенітету, розподілу влади, ідея прав та свобод людини і т. д.). Ці вчення, ідеї, теорії на довгі роки стали певними визначальними векторами розвитку держави і суспільства на шляху до демократії. Разом із розвитком держави в умовах конституційно-правового режиму, розвитком самої конституції, утвердженням конституціоналізму як системного політико-правового явища вищезгадані ідеї, положення, теорії еволюціонували і на сьогодні є фундаментальними соціальними та політико-правовими доктринами. Наразі прогресивний розвиток держави є неможливим без таких фундаментальних доктрин, як права та свободи людини, громадянське суспільство, правова держава, розподіл влади. До таких важливих доктрин також відноситься й парламентаризм. Система будь-якої сучасної демократичної держави не може існувати без інститутів парламенту, омбудсмену, органів місцевого самоврядування, конституційного суду, судів загальної юрисдикції, виборів, референдумів і т. п.

Явище парламентаризму притаманне будь-якій країні з більш-менш розвиненою демократією. Неможливо собі уявити жоден демократичний устрій без існування й повноцінної діяльності в державі парламенту. За своєю суттю парламентаризм пов'язаний із суспільно-політичним розвитком і вдосконалюється одночасно з цим розвитком.

Парламентаризм як політична категорія дуже складне, багатомірне явище. При визначенні парламентаризму як предмету дослідження виникає ряд проблем методологічного характеру. Незважаючи на те, що останнім часом політологи часто використовують поняття «парламентаризм», проте, у відношенні його змістовної характеристики залишається багато проблемних питань. Періодично, коли ускладнюється політична ситуація в державі та суспільстві, проблема створення або реформування реальної представницької установи стає одним з ключових моментів в реформуванні державного механізму. Саме парламент втілює в собі той форум громадської думки, на якому може бути прийнято консенсусне рішення, що влаштовує всі сторони конкурентного політичного процесу. Завдяки такому представницькому характеру ідея парламентаризму знаходить свою підтримку серед населення.

Однак історичний досвід розвитку парламентаризму свідчить про те, що згодом, після недовгого функціонування, вищий представницький орган з ефективного інструменту державного управління перетворюється (або його намагаються представити таким певні політичні сили) в деструктивний елемент на шляху політико-правового розвитку. Дане дисертаційне дослідження акцентується на розгляді та аналізі причин такого становища. Ці аспекти свідчать про актуальність та своєчасність поставленої проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Трансформаційний процес в Україні: основні проблеми та умови їх вирішення» (№ держреєстрації 0101U000755), одним з виконавців якої є дисертант.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в визначенні механізмів, які формують парламентарну модель в конкурентному політичному процесі. Для досягнення мети передбачалося вирішити наступні наукові *завдання*:

- дослідити теоретичні підходи та характерні ознаки концепції парламентаризму;
- проаналізувати історичні форми парламентаризму і його сучасні різновиди;
- визначити функції парламенту та загальні засади парламентської системи;
- розглянути взаємодію парламенту з іншими інститутами влади;
- проаналізувати процес формування парламентаризму в Україні та визначити тенденції щодо його подальшого розвитку;
- визначити проблемні питання законодавчого забезпечення діяльності Верховної Ради України та надати рекомендації щодо їх вирішення.

Об'єктом дослідження є модель політичного представництва в конкурентному політичному процесі.

Предметом дослідження є процес формування інституту парламентаризму в Україні.

Методи дослідження. Методологія даного дослідження складається з сукупності загальнонаукових методів та підходів та спеціальних методів. Зокрема, було застосовано історичний, філософський, політологічний, культурологічний та правовий методи для визначення теоретико-методологічних засад концепції парламентаризму в сучасних умовах політичного розвитку. Для окреслення тенденції розвитку інституту парламентаризму було використано системний, порівняльний, історичний, логічний та аналітичний методи. З позиції структурно-функціонального підходу було проаналізовано функції парламентів в зарубіжних країнах і України та визначені складові елементи, які є необхідними для формування даного інституту. За допомогою системного методу і методу символічного інтеракціонізму розкрито зміст та інтенсивність можливостей взаємодії інституту парламентаризму в його взаємодії з іншими інститутами влади як необхідної умови становлення і трансформації соціально-політичних інститутів. Ці методи дали можливість простежити, як контакти між інститутами влади впливають на формування політичних інститутів. За допомогою методу біхевіоризму було досліджено поведінку суб'єктів

політики в парламентській діяльності, зокрема, в аспекті парламентського лідерства та визначення ролі та місця президента в парламентській системі. Був проведений аналіз поведінки, яка обумовлена не певними цінностями, нормами, а політичною ситуацією. На основі методу постмодернізму здійснено спробу наблизити концепцію парламентаризму до політичної реальності, тобто, застосування цього методу дало можливість вивчити об'єктивні структури, які детермінують розуміння, осмислення та оцінки суб'єктів політики щодо парламентаризму. Цей метод дав змогу розкрити зміст парламентаризму, виходячи з аналізу політичної ситуації (взаємодії різноманітних полів) і способу мислення, вибору тих стратегій, які можуть загальмувати чи прискорити суспільний процес.

Наукова новизна одержаних результатів. Дана дисертаційна робота є комплексним дослідженням інституту парламентаризму, яке присвячено теоретичним і практичним проблемам процесу формування даного інституту в умовах конкурентного політичного процесу. Елементи наукової новизни вбачаються, зокрема, у таких положеннях та висновках дисертаційного дослідження:

Вперше:

- парламент розглядається як динамічно-діалектична модель, яка діє на основі теорії рівноваги як центр зіткнення інтересів та думок, результатом чого є формування правильної державної волі. Визначається, що одним з головних аспектів діяльності парламенту є раціоналізм, який забезпечує політичну рівновагу та стабільність. Але при цьому парламентаризм не є безумовним показником демократичності суспільства, публічності і прозорості державної влади;
- визначено, що основною проблемою для України є не питання про поділ влади як вихідної детермінанти консолідації нової політичної системи, а питання про можливість перерозподілу влади на інституціональному рівні, оскільки суть і практичне значення парламентаризму не вичерпується лише функціонуванням законодавчих органів, а містить в собі проблему взаємодії різних компонентів політичної системи. Це, з одного боку, – органи виконавчої влади, що реалізують і коригують законодавство, а з іншого боку – політичні партії, які виступають в якості посередників між суспільством і владою;
- обґрунтовано, що адекватною моделлю парламентської системи для українського суспільства є модель, в якій відсутній пріоритет парламенту, як такого, над іншими інститутами влади. В даному випадку також застосовано теорію рівноваги та збалансованості щодо функцій парламенту та інших гілок влади. Діяльність парламенту, як і будь-якого іншого органу державної влади, повинна бути спрямована лише на допомогу та на підтримку життєдіяльності суспільства, а не на протидію з іншими гілками влади.

Уточнено:

- теорію політичного представництва в аспекті її природного змісту. Зокрема, визначено, що, оскільки головною складовою представництва, як такого, є довіра, то й у застосовуванні даного інституту в політиці ця складова повинна бути в наявності. Це дає можливість зробити висновок, що парламентаризм неможливий без політичної легітимності, яка є результатом наявності реальної (а не формальної) довіри суспільства по відношенню до інститутів державної влади;

- тенденції подальшого розвитку інституту парламентаризму в Україні; окреслено аспекти щодо введення в Україні двопалатного парламенту;

- вплив демократичних парламентських традицій на процес формування інституту парламентаризму з урахуванням історичного досвіду, зокрема, історичну і ментальну схильність українців до парламентаризму і доцільність парламентського шляху в розвитку України;

- дослідження форм взаємодії парламенту з іншими інститутами влади шляхом вивчення функцій парламенту в конкурентному політичному процесі. Визначається, що загалом інститут президентства може функціонувати в умовах парламентської республіки, так само, як і інститут парламентаризму – у республіці президентській. У зв'язку із цим слід використовувати більш адекватний, в данному випадку, термін «системи правління».

Дістало подальшого розвитку:

- розуміння терміну «парламентаризм» на основі аналізу його природи і змісту та теоретичні підходи до розуміння парламентаризму;

- теорія політичного лідерства, зокрема, представлена концепція парламентського лідерства в аспекті взаємодії парламенту та президента. Відзначається, що парламентська діяльність характеризує особливості лідерства депутатського корпусу і проявляється в формі взаємодії публічно-політичної влади та суспільства;

- комплексно представлено сукупність реальних проблем щодо діяльності Верховної Ради України та пропонуються рекомендації щодо їх вирішення з урахуванням динаміки і діалектики парламентаризму як представницького органу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для удосконалення форм діяльності парламенту в сучасному політичному процесі; теоретичні викладки та практичні рекомендації є корисними для різних суб'єктів політичної діяльності, зокрема для представників політичних партій, рухів, політичної еліти та ін.; для більш глибокого осмислення політичних процесів, зв'язків та відносин, що виникають та формуються в політичній системі України.

Матеріали дослідження можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні курсів з політології, соціології, політичної психології, політичної філософії, спецкурсів у вищих навчальних закладах, наприклад,

таких як «Моделі політичного представництва», «Формування інституту парламентаризму в Україні» та ін.

– **Апробація результатів дисертації.** Теоретико-методологічні положення та ідеї, що розвиваються у дисертаційному дослідженні, доповідалися та обговорювалися на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових, науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, зокрема на III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Загальна Декларація прав людини – основа міжнародних та національних стандартів у сфері захисту прав людини» (м. Миколаїв, 2009); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (м. Тернопіль, 2010); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Ціннісний вимір політичної діяльності: теорія і практика розвитку сучасного українського суспільства» (м. Херсон, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Ольвійський форум – 2010: стратегії України в геополітичному просторі» (м. Ялта, 2010); I Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасного права» (м. Херсон, 2010); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (м. Миколаїв, 2010).

Дисертація обговорювалася на методологічних семінарах кафедри політичних наук Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (2008-2011 рр.).

Публікації. Основні ідеї, положення та висновки дисертаційного дослідження викладені автором у 9 публікаціях, 7 яких надруковані в виданнях, затверджених ВАК України фаховими з політології.

Структура дисертації обумовлена специфікою проблем, що стали об'єктом і предметом дисертаційного дослідження, та відповідає меті і завданням дослідження. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 196 сторінки. Список використаних джерел містить 218 найменувань (23 ст.).

Основний зміст роботи

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи з відповідними науковими програмами і темами, визначені об'єкт, предмет, сформульовані мета та основні завдання дослідження, охарактеризовано використані в роботі методи, її наукову новизну та практичне значення, подано відомості про апробацію теоретичних положень дослідження, його структуру та обсяг.

У **Розділі 1 «Інститут парламентаризму як основа демократичного суспільства»** висвітлено стан наукових теоретичних розробок політологічного, філософського, соціологічного і юридичного напрямків щодо природи, сутності та визначення парламентаризму.

У підрозділі 1.1 «Розвиток теорії парламентаризму в сучасній науці» відзначається, що розуміння та застосування на практиці терміну «парламентаризм» пов'язано з тими підходами, які науковці використовують для визначення його сутності та змісту.

Становлення та розвиток української державності є нерозривно пов'язаним з ідеєю та практикою парламентаризму. Сам термін «парламентаризм» почав використовуватися в українській політичній теорії та практиці з появою в країні першої парламентської установи. На початку 90-х років XX століття вітчизняна наука зіштовхнулася з необхідністю розробки проблем парламентаризму. За цей час українські вчені, з різних точок зору, активно досліджували цей представницький інститут. Одним з перших досліджень в цій галузі (1999 р.) була докторська дисертація А. Георгіци, який ґрунтовно дослідив проблеми теорії та практики сучасного парламентаризму. Докладно цю тему висвітлив В. Журавський. В своїй докторській дисертації «Теоретичні та організаційно-правові проблеми становлення і розвитку українського парламентаризму» (2001 р.) він аналізує становлення та розвиток українського парламентаризму, в основі якого, на його думку, знаходиться конкретно-історична практика діяльності парламентів України, результати законотворчої діяльності Верховної Ради України та власного досвіду у розробці законодавчих актів з питань економічної, соціальної сфери, культури, науки, освіти, діяльності парламенту та його органів; у 2002 році була захищена кандидатська дисертація В. Звіркової, в якій проаналізовано проблеми становлення та розвитку українського парламентаризму; у 2005 році було захищено кандидатську дисертацію О. Скребець, в якій досліджено інститут парламентаризму в контексті досвіду демократичної трансформації сучасних суспільств; у 2006 році В. Єрмолаєв у своїй кандидатській дисертації розглянув вищі представницькі органи влади в Україні з точки зору історії; у том же році було здійснено аналіз Б. Гагалюком в своєму кандидатському дослідженні політичних партій в умовах парламентаризму; у 2007 році було захищено докторську дисертацію Ю. Ганжуровим, в якій було досліджено парламент України в аспекті політичної комунікації; у 2007 році М. Новіковим було захищено кандидатську дисертацію, в якій ґрунтовно досліджено інституціональні виміри бікамеральних систем; у 2010 році Л. Павлова в своєму кандидатському дослідженні здійснила аналіз специфіки функціонування інституту парламентаризму в сучасній Україні. В цій роботі було розроблено модель функціональної діяльності українського інституту парламентаризму за умов парламенсько-президентської республіки, основні риси якої, на думку авторки, полягають у структурно-функціональному оновленні роботи Верховної Рада України, формуванні коаліційного потенціалу парламентських фракцій, реформуванні виборчої системи через провадження регіональних відкритих партійних виборчих списків кандидатів у депутати. Визначено можливості бікамеральної структури українського

парламенту та обґрунтовано, що створення системи асиметричного бікамералізму за умов унітарної форми державного устрою наблизить Україну до стандартів європейських демократичних держав.

Зазначеною проблемою тією чи іншою мірою займалися такі відомі українські вчені – Є. Р. Борінштейн, О. О. Долженков, В. П. Заблоцький, А. І. Кіссе, А. І. Кавалеров, М. І. Милова, Г. Руджеро, О. С. Токовенко, Г. П. Щабельний та ін.

В розвиток теорії парламентаризму зробили ґрунтовний внесок і російські вчені – І. Аліпулатова, Д. Єжов, А. Керімов, М. Хайбулін та інші, які досліджували різні аспекти даного представницького інституту (наприклад, А. Керімов досліджував французький парламентаризм). Крім того, було проаналізовано вже класичні праці таких видатних вчених як Г. Алмонда, Д. Дарендорфа, М. Вебера, А. Лейпхарта, Дж. Сарторі та інші вчених.

Але, незважаючи на досить великий обсяг наукової літератури, яка присвячена тим або іншим аспектам заявленої теми дисертаційного дослідження, багато проблемних питань щодо форм взаємодії парламенту з іншими інститутами влади, практика застосування різних видів парламенту, засобів формування та механізмів досягнення стабільності в парламентській системі й досі не вирішені.

У підрозділі 1.2 *«Історичні форми парламентаризму і його сучасні різновиди»* аналізуються історія виникнення та різні форми діяльності парламенту. Показано, що різні форми такого представницького інституту як парламент (наприклад, народні ради) існували в усі часи, починаючи з V століття до нашої ери, але всі вони виконували, по суті, однакові функції. По-перше, всі ради допомагали (радили) правителям у вирішенні державних питань. По-друге, всі ради виконували волю суспільства, приймаючи до уваги вимоги громадян під час прийняття рішень. Перехід таких дорадчих органів у самостійні, незалежні законодавчі інституції, пов'язаний з такими явищами, як поширення освіченості, різноманітних засобів комунікації та з розвитком виборчих систем і політичних партій. Історія становлення представницьких інститутів свідчить про безпосередній взаємозв'язок ідей народовладдя та колегіального законодавчого органу не тільки в їх осмисленні, але й у реальному втіленні.

Визначається, що сучасний парламент як загальнонаціональна представницька установа із законодавчими та контрольними функціями, відмінна від станових представницьких органів держави епохи феодалізму, і бере свій початок в епоху буржуазних революцій, після перемоги яких парламент стає найважливішим органом держави. В ці роки парламентаризм оформлюється та одержує розвиток як система державного керівництва суспільством, що характеризується розподілом влади при наявності суттєвої політичної та ідеологічної ролі парламенту.

У висновках до Розділу 1 відзначається, що парламентаризм є шкалою соціальних цінностей, де панує закон, де затвердилися принципи верховенства права та існує розподіл влади, де громадянське суспільство характеризується демократизмом і високою політико-правовою культурою. Парламентаризм розглядається як система організації й функціонування верховної державної влади, що характеризується чітким розподілом законодавчих і виконавчих функцій при привілейованому положенні законодавчого органу – парламенту стосовно інших державних органів.

У Розділі 2 **«Функції парламенту та форми його взаємодії з іншими інститутами влади в Україні»** аналізуються функції парламенту та розглядаються форми його взаємодії з іншими інститутами державної влади, зокрема, акцентується увага на взаємодії парламенту та президента, парламенту та партій (партійних систем).

У підрозділі 2.1 *«Функції парламенту та загальні засади парламентської системи»* визначено, що головними функціями, які відображають сутність та природу парламентаризму, є функції народного представництва, законотворення, парламентського контролю, політичного рекрутування, політичної стабільності та легітимації. Саме сукупність цих функцій сприяє консолідації різних елементів загального процесу формування та реалізації політичної влади. Подальший розвиток політичної системи України значною мірою залежить від реалізації функціонального потенціалу кожного з елементів механізму конкурентного політичного процесу. Кожна з цих функцій дає змогу парламенту не лише реалізовувати належну парламенту політичну владу, а й брати опосередковану чи безпосередню участь у процесі формування загальних політичних цілей та їх практичного втілення. При цьому (зважаючи на те, що участь в політичному процесі беруть й інші органи державної влади) парламенти шляхом реалізації згаданих функцій отримують змогу коригувати розподіл політичної влади та сприяти її збалансуванню і рівновазі.

У підрозділі 2.2 *«Парламентаризм і інститути виконавчої влади»* відзначається, що проблема взаємин між інститутами виконавчої та законодавчої влади має важливе значення, оскільки, з одного боку, співвідношення повноважень виконавчої та законодавчої влади є однією з основних характеристик будь-якого політичного режиму. З іншого боку, – варто враховувати, що багато чого залежить і від особистих політичних амбіцій і уявлень урядових діячів і законодавців, а також і те, що інколи конфлікти між виконавчою та законодавчою владою породжуються об'єктивною складністю суспільних проблем, з якими зіштовхується сучасна державна політика та політичний процес. Парламентарна конституційна модель характеризується тим, що інститут президента та виконавча влада функціонують значною мірою окремо, розрізняються як по способах формування, так і по сукупності здійснюваних ними політичних функціях. Світова політична практика свідчить про різноманіття форм функціонування

інституту президентства, тому аналіз переваг парламентських і президентських республік відіграє важливе значення для розуміння політичних процесів.

Формування стабільної системи стримувань та противаг, в рамках якої визначаються взаємини між інститутами виконавчої та законодавчої влади, залежить не стільки від конституційних положень, скільки від ступеня консолідації політичної еліти, її можливостей оптимізувати та розвивати як формальні конституційні норми, так і процедурні аспекти відносин в системі влади.

У підрозділі 2.3 «Системи взаємодії президента й парламенту у функціонуванні партійної системи» зазначається, що систему взаємодії між президентом і парламентом формує сукупність компонентів. Серед них: форма правління, політичні партії, партійна система, а також реальна політична ситуація, яка розвивається в контексті здійснюваного курсу та конкурентного політичного процесу. Політичні партії забезпечують характер комплексу взаємодій і створюють необхідні умови для його реалізації. Партійна система є показником, що демонструє ефективність взаємодії між президентом і парламентом. Реальна політична ситуація, в свою чергу, надає динамізм комплексу взаємодій, постійно його коректуючи, що підтверджує тезу про розгляд парламентаризму як динамічно-діалективної моделі суспільного та політичного розвитку.

В аспекті взаємодії парламенту та президента розглядаються питання парламентського лідерства і відзначається, що парламентська діяльність характеризує особливості лідерства депутатського корпусу. Парламентське лідерство як персоніфікована форма взаємодії публічно-політичної влади та суспільства, з одного боку, представляє собою раціональні знання суспільства про суб'єкта конкретного лідерства; з іншого – показує мотиваційне відношення суспільства, його інститутів до депутата-лідера та регулятивно-вольову реакцію суспільства його на політичні дії. Поняття «парламентське лідерство» не ідентичне й поняттям «політичне лідерство в парламенті» або «лідерство в парламенті». Поняття «політичне лідерство в парламенті» характеризує лише частину вольової функції, яка властива лідерству взагалі. В понятті «парламентське лідерство» закладений значно більший обсяг владних функцій, які не є предметом аналізу поняття «політичне лідерство в парламенті». Поняття «парламентське лідерство» розкривається через визначення його сутності та змісту. Сутність парламентського лідерства з'ясовується у відповідях на питання, яким повинен бути і який є парламентський лідер, які його специфічні риси, як він організовує свою діяльність, які якості дозволяють йому залишатися лідером у різних ситуаціях, який у цілому процес інституціоналізації суб'єкта в його лідерському статусі.

У Висновках до Розділу 2 відзначається, що для нормальної діяльності парламентської системи необхідним є взаємозв'язок з іншими інститутами

влади. Цей зв'язок повинен бути стійким та стабільним, але при цьому слід враховувати теорію рівноваги та раціоналізму щодо повноважень кожної з гілок влади.

У Розділі 3 «Формування інституту парламентаризму та напрямки удосконалення діяльності парламенту в Україні» аналізується досвід, який набула України за історію існування даного представницького інституту, досліджуються законодавчі засади діяльності парламенту в Україні та пропонуються шляхи підвищення ефективності діяльності даного представницького інституту.

У підрозділі 3.1 «Тенденції розвитку парламентаризму в Україні» розглядаються особливості інституту парламентаризму в Україні, дається історичний нарис процесу формування парламентаризму, визначаються основні тенденції розвитку. Основна увага акцентується на проблемних питаннях, що виникають в процесі діяльності та функціонування парламенту в Україні. Зокрема, це питання історичної і ментальної схильності українців до парламентаризму і доцільності парламентського шляху в розвитку України; визначення ролі та місця Верховної Ради в політичній системі України; аналізуються деякі аспекти законодавчого процесу; дається бачення щодо введення в Україні двопалатного парламенту.

Визначається, що на сучасному етапі введення двопалатного парламенту є досить адекватним відображенням політичної ситуації, і це сприяло б більш реальному досягненню консенсусу щодо регіональних проблем, які виникають в Україні. Це питання також відображає й різні ментальні особливості українців в регіонах. Але не це є головним в реформуванні інституту парламентаризму в Україні. На новому етапі парламенту України необхідно переглянути сутність свого призначення. Внутрішній потенціал парламентаризму ще не цілком розвинений в Україні. Йдеться, насамперед, про його роль в інтеграції населення і управлінських прошарків у загальну мережу правил і звичок, консолідації суспільства, врегулювання конфліктів між політичними акторами, зміцнення політичних систем за допомогою мобілізації населення на підтримку нових інститутів. Для цього необхідно дуже багато зробити у напрямі формування в суспільстві політичної культури, щоб населення ставилося до представницьких органів з довірою та розуміло свою відповідальність за якість влади.

У підрозділі 3.2 «Шляхи підвищення ефективності функціонування Верховної Ради України» аналізуються актуальні проблеми щодо більш ефективної діяльності Верховної Ради України, зокрема, в аспекті конкурентного політичного процесу. Увага акцентується на таких дискусійних питаннях, як застосування імперативного мандату; на формах зв'язку депутатів з виборцями; на статусі парламентської більшості, меншості та опозиції; на прозорості діяльності парламенту; на участі громадськості (зацікавлених груп) у законодавчому процесі; на проблемних

питаннях парламентського контролю; розглядаються проблеми щодо вотуму недовіри уряду, відмови уряду в довірі та звільнення з посад окремих членів уряду та усунення Президента з поста в порядку імпічменту та інші питання. Визначається, що на сьогодні при здійсненні своїх функцій та при виконанні завдань Верховна Рада України не використовує усі можливі ресурси, які є в наявності, а навпаки. Аналіз показав, що організація діяльності та функціонування Верховної Ради України не є оптимальною, визначення завдань не завжди що відповідає реаліям політичного та суспільного життя, і відповідно, результати цієї роботи не можна оцінювати як цілком позитивні. Пропонуються рекомендації щодо вирішення окремих проблемних питань діяльності Верховної Ради України.

У *Висновках до Розділу 3* зазначається, що головними факторами, що перешкоджають ефективному функціонуванню парламенту в Україні, є низький рівень професійної підготовки парламентаріїв та дуже складна політична ситуація, яка постійно змінюється. Результатом чого є стан відсутності рівноваги між політичними силами, наявність кризових явищ в політичному процесі та занадто високий рівень персоніфікації політичних лідерів.

У **Висновках** викладаються основні результати і підсумки дисертаційної роботи, які були отримані в ході дослідження.

Сучасна форма парламентаризму відрізняється від класичної і складалася поетапно. У центрі нового підходу до представництва інтересів, відмінного від втілення форм прямої демократії, є теза про особисту участь народу в державному управлінні за допомогою загальних і прямих виборів у парламент. Сучасний етап розвитку парламентаризму характеризується переходом на мегарівень. Це обумовлено постійним пошуком нових моделей парламентського правління, викликаним актуалізацією кризових явищ в рамках класичної форми парламентаризму і її наступних модифікацій, а також відповідних процесів у крос-національному розвитку політичних партій як провідного й невід'ємного компоненту ідеї представництва.

Важливого значення набувають функціональні аспекти організації парламентської діяльності: принципи внутрішньої організації та розробка, обговорення і порядок прийняття законопроектів, а також способи контролю за діяльністю представників органів виконавчої влади. Перші два моменти є ключовими в процесі консолідації парламентської моделі, і їх успішна та ефективна реалізація вже на початковому етапі функціонування нової суспільної системи сприймається і як стратегія взаємин між представниками владних структур, так і як ступінь довіри до нових політичних інститутів з боку рядових громадян.

Необхідно враховувати, що в умовах перехідного суспільства неможливо за короткий термін створити таку систему правових процедур прийняття політичних рішень, що могла б бути сприйнята всіма суб'єктами політики, соціальними групами та індивідами. Саме тому зміни, що

відбуваються в сучасному контексті, мають високий конфліктогенний потенціал і проектується на все суспільство в цілому. В цих умовах парламентаризм не завжди здатний виступати в якості ефективного інструменту консолідації громадянського суспільства та демократії. Тому можна вважати, що основною проблемою для України є не питання про розподіл влади як вихідної детермінанти консолідації нової політичної системи, а питання про можливості перерозподілу влади на інституціональному рівні, оскільки суть і практичне значення парламентаризму не вичерпується лише функціонуванням законодавчих органів, а містить в собі проблему взаємодії різних компонентів політичної системи. Це, з одного боку, органи виконавчої влади, що реалізують і коригують законодавство, а з іншого боку – політичні партії, які виступають в якості посередників між суспільством і владою.

Невід'ємною ланкою парламентаризму є громадянське суспільство, в рамках якого формуються соціокультурні, аксіологічні та поведінкові передумови консолідації парламентської моделі розподілу влади. Тільки взаємодія всіх названих компонентів дозволяє говорити про парламентаризм як про цілісну систему, а характер взаємодії цих компонентів визначає ефективність функціонування парламентаризму в умовах трансформації тоталітарних політичних структур.

З одного боку, утворення між громадянами та політичними діями відносин представництва за допомогою конституційних демократичних виборів означає політичну участь громадян у формуванні політичної еліти й розглядається як визнання її легітимності, а, відповідно, і легітимності проведеної нею політики. З іншого боку, варто враховувати, що в умовах формування в Україні парламентської моделі державної влади саме відносини між партіями й коаліціями є ключовим чинником, який здійснює вплив як на формування вертикалі та горизонталі державної влади, так і на політику державного управління, на його відносини з іншими суб'єктами політичного процесу. Тут важливим є питання, що пов'язані з основним завданням міжінституціональної активності, сутність якої зводиться до встановлення та підтримки політичної стабільності.

Становлення політичної стабільності найбільш ймовірно в умовах рівноправного діалогу між владою та суспільством, у випадках, коли держава здатна відповідати на вимоги населення. Саме при досягненні подібного балансу генерується підтримка політичного курсу населенням. Виникнення нестабільності є слідством різких змін у політичному розвитку; кардинальної зміни економічного курсу; значних перетворень у соціальній і культурній сферах; зміни правлячої еліти. Таким чином, перехід системи зі стабільного стану в нестабільний відбувається у випадку глибокого розколу в суспільстві на тій або іншій основі. Нейтралізацію тенденції до виникнення нестабільності покликані, за допомогою свого спільного функціонування, забезпечувати політичні інститути. Тобто, політична стабільність є

показником діяльності інститутів і їхньої взаємодії. Відповідно до цього, досягнення політичної стабільності – це ніщо інше, як практичний результат функціонування системи взаємодії Президента, парламенту та політичних партій.

Загальноприйнятою є теза, що парламентаризм відноситься до характеристик саме демократичної держави, однією з ознак якої є розподіл влади. Для такого механізму здійснення державної влади не є характерним верховенство якої-небудь гілки або органу. Навпаки, саме рівність і наявність системи стримувань і противаг дозволяють говорити про реальний розподіл влади, тобто про демократичний характер конкретної держави. У зв'язку з цим можна стверджувати, що наявність в державі парламенту є показником прогресивності суспільства. Акцент повинен робитися не на верховенстві парламенту, а на його особливій ролі як єдиного органу народного представництва в системі державної влади. Саме представницька природа парламенту дозволяє йому здійснювати законодавчу діяльність і виступати від імені всього народу як всередині країни, так і в міжнародних відносинах.

Парламентаризм, як складовий комплексний елемент відразу декількох засад конституційного устрою, повинен зайняти своє гідне місце в системі демократичних цінностей. При його характеристиці потрібно враховувати, що парламентаризм, як режим здійснення державної влади, насамперед характеризується закріпленням за парламентом статусу єдиного представницького і законодавчого органу влади, який активно виконує покладені на нього функції по реалізації і захисту інтересів народу. При цьому, його рішення користуються беззаперечним авторитетом (легітимністю) серед всіх суб'єктів права, особливо серед органів і посадових осіб виконавчої влади; парламентаризм дуже тісно пов'язаний з народовладдям, тому при відсутності ефективного органу народного представництва немає ніяких підстав говорити про повноцінне втілення в життя принципу народного суверенітету, оскільки, нереалізованою залишається його «представницька» складова. Таким чином, парламентаризм є демократичною цінністю сучасного суспільства і повинен послаблювати конфлікти; представляти інтереси громадян; створювати закони та контролювати повноваження інших гілок влади.

Без ефективних демократичних парламентів уряди не сприймаються як цілком легітимні. Такі політичні організації, як парламенти, проходять процес становлення впродовж багатьох років. Запровадження структур, норм та процедур вимагає часу, і лише після цього парламент стає інституцією. В Україні новий законодавчий орган був і лишається конструктивною силою, що допомагає уникати конфліктів. Український парламент демонструє, що вже самі лише парламентські дебати мають демократизуючий вплив, бо люди почали дізнаватися про альтернативні пропоновані законопроекти та структури і слухати справжні дебати щодо цих питань, підтримується (поки що досить формальний) зв'язок між виборцями й депутатами та між

парламентом і засобами масової інформації. Український народ має виявити достатньо терпіння та довіри, щоб дати своїм представникам можливість висловлювати свої сподівання у парламентських дебатах. Водночас обрані представники повинні розсудливо сприяти становленню дієвого парламенту.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Ломжець Ю. В. Проблеми формування моделі розподілу влади в Україні / Ю. В. Ломжець // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Вип. 112/2010. Серія: Політологія. – Севастополь, 2010. – С. 59-62. (Теорія і методологія політичної науки).
2. Ломжець Ю. В. Принцип народовладдя в формуванні парламентського права / Ю. В. Ломжець // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2011. – № 43. – С. 622-629.
3. Ломжець Ю. В. Парламентаризм як особливий соціально-політичний інститут сучасного цивілізованого суспільства / Ю. В. Ломжець // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2010. – № 34. – С. 356-364.
4. Ломжець Ю. В. Роль античних мислителів у виникненні та розвитку концепції розподілу влади / Ю. В. Ломжець // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Одеса : Фенікс, 2010. – Вип. 39. – С. 315-323.
5. Ломжець Ю. В. Організаційна структура сучасної форми парламентської культури / Ю. В. Ломжець // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Одеса: Фенікс, 2010. – Вип. 40. – С. 283-294.
6. Ломжець Ю. В. Розвиток парламентської культури як напрямок демократизації суспільства / Ю. В. Ломжець // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 149. Вип. 137. Політологія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010. – С. 37-41.
7. Ломжець Ю. В. Формування оптимальної концепції розподілу влади (зарубіжний і вітчизняний досвід / Ю. В. Ломжець // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 131. Вип. 118. Політологія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2010 – С. 173-178;
8. Ломжець Ю. В. Значення інституту парламенту в процесі розбудови демократичної держави / Ю. В. Ломжець // Гуманітарний вісник НУК: збірник наукових праць. – Вип. 3. – Миколаїв: Іліон, 2010. – С. 50-53
9. Ломжець Ю. В. Побудова ефективної системи парламентського захисту прав людини як передумова розвитку парламентаризму України / Ю. В. Ломжець // Права людини: міжнародний і національний досвід (Збірник наукових праць) / За ред. І. В. Дмитриченка. – Миколаїв: «Іліон», 2009 – С. 112-116;

Анотація

Ломжець Ю. В. Інститут парламентаризму в сучасній Україні: становлення та динаміка. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2011.

Дисертаційна робота є комплексним дослідженням інституту парламентаризму, яке присвячено теоретичним і практичним проблемам процесу формування даного інституту в умовах конкурентного політичного процесу. Парламент розглядається як динамічно-діалектична модель, яка діє на основі теорії рівноваги як центр зіткнення інтересів та думок, результатом чого є формування оптимальної державної політики. Визначається, що одним з головних аспектів діяльності парламенту є раціоналізм, який забезпечує політичну рівновагу та стабільність. Але при цьому парламентаризм не є безумовним показником демократичності суспільства та публічності і прозорості державної влади.

Обґрунтовано, що адекватною моделлю парламентської системи для українського суспільства є модель, в якій відсутній пріоритет парламенту, як такого, над іншими інститутами влади.

Отримала подальший розвиток теорія політичного лідерства, яка представлена в аналізі концепції парламентського лідерства в аспекті взаємодії парламенту і президента.

Ключові слова: парламентаризм, представницький орган, парламент, Верховна Рада України, демократія, конкурентний політичний процес.

Аннотация

Ломжець Ю. В. Институт парламентаризма в современной Украине: становление и динамика. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2011.

Диссертационная работа является комплексным исследованием института парламентаризма, которое посвящено теоретическим и практическим проблемам процесса формирования данного института в условиях конкурентного политического процесса. Парламент рассматривается как динамично-диалектическая модель, которая действует на основе теории равновесия как центр столкновения интересов и идей, результатом чего является формирования оптимальной государственной политики. Определяется, что одним из главных аспектов деятельности

парламента является рационализм, который обеспечивает политическое равновесие и стабильность. Но при этом парламентаризм не является безусловным показателем демократичности общества, публичности и прозрачности государственной власти.

В работе проводится анализ тех проблем, с которыми сталкивается украинский парламентаризм в процессии осуществления своих функций. Определено, что одной из основных проблем для Украины является не вопрос о власти как исходной детерминанты консолидации новой политической системы, а вопрос о возможностях перераспределения власти на институциональном уровне, поскольку суть и практическое значение парламентаризма не исчерпывается лишь функционированием законодательных органов, а включает в себя проблему взаимодействия разных компонентов политической системы. Это, с одной стороны, органы исполнительной власти, которые реализуют и корректируют законодательство, а с другой стороны – политические партии, которые выступают в качестве посредников между обществом и властью.

Обосновано, что адекватной моделью парламентской системы для украинского общества является модель, в которой отсутствует приоритет парламента, как такого, над другими институтами власти. В данном случае применена теория равновесия и сбалансированности относительно функций парламента и других ветвей власти. Деятельность парламента, как и любого другого органа государственной власти, должна быть направлена лишь на помощь и на поддержку жизнедеятельности общества, а не на противоборство с другими ветвями власти.

В работе конкретизируется теория политического представительства в аспекте ее природного содержания; определены тенденции дальнейшего развития института парламентаризма в Украине и аспекты относительно введения в Украине двухпалатного парламента. Дается анализ влияния демократических парламентских традиций на процесс формирования института парламентаризма, с учетом исторического опыта, в частности, изучается вопрос о том, существует ли историческая и ментальная склонность украинцев к парламентаризму и целесообразности парламентского пути в развитии Украины.

Исследуются формы взаимодействия парламента с другими институтами власти путем изучения функций парламента в конкурентном политическом процессе. Получила дальнейшее развитие также теория политического лидерства, которая представлена в анализе концепции парламентского лидерства в аспекте взаимодействия парламента и президента. Комплексно анализируется совокупность реальных проблем относительно деятельности Верховной Рады Украины и предлагаются рекомендации относительно их решения с учетом динамики и диалектики парламентаризма как представительного органа.

Практическое значение полученных результатов заключается в том, что они могут быть использованы для усовершенствования форм деятельности парламента в современном политическом процессе; теоретические выкладки и практические рекомендации являются полезными для разных субъектов политической деятельности, в частности для представителей политических партий, движений, политической элиты и др.; для более глубокого осмысления политических процессов, связей и отношений, которые возникают и формируются в политической системе Украины.

Ключевые слова: парламентаризм, представительский орган, парламент, Верховная Рада Украины, демократия, конкурентный политический процесс.

Summary

Lomgec J. V. An institute of parliamentarism in modern Ukraine: formation and dynamics. – Manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of political sciences on speciality 23.00.02 – political institutes and processes. State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D.Ushinskiy», Odessa, 2011.

This dissertation is complex research of institute of parliamentarism, which is devoted to theoretical and practical problems of this institute forming process in conditions of competitive political process. Parliament is examined as a dynamically-dialectical model, which operates on the basis of equilibrium theory as a center of interests and ideas conflict, which result is forming of correct state will. It is determined that one of main aspects of parliament activity is rationalism which provides a political equilibrium and stability. But parliamentarism is not the absolute index of democracy of society, publicity and transparency of state power.

The practical value of got results consists in that they can be used for improvement of forms of parliament activity in a modern political process; theoretical conclusions and practical recommendations are useful to different subjects of political activity, particularly for representatives of political parties, movements, political elite and so on, for deeper comprehension of political processes, bonds and relations which arise up and formed in the political system of Ukraine.

Key words: parliamentarism, representative organ, parliament, Supreme Rada of Ukraine, democracy, competitive political process.